

ПАРТИЦИП 1 ИЗ НЕМАЧКОГ ЈЕЗИКА КАО (НЕ) ПОСТОЈЕЋА ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се разматра граматичка категорија партицип 1 (Partizip 1) из немачког језика и (не)постојање њој еквивалентне конструкције у савременом српском језику, односно одсуство категорије која би у српском била потпуни еквивалент П1 из немачког како на семантичком тако и на морфосинтаксичком плану. У литератури из области српско-немачке контрастивне граматике налазимо на тврдње како је у српском језику глаголски прилог садашњи (ГПС) кореспондент немачкој конструкцији П1. Циљ рада је да покажемо да је то случај само када је П1 у адвербијалној функцији, а да онда када П1 заузима друге синтаксичке позиције, у српском језику његово значење мора бити изражено неким другим језичким средством. Литература из области историје српског језика нуди опис конструкције партиципа презента (од кога је савремени ГПС настао) који је имао карактеристике сличне онима код немачког П1, те су информације о овој конструкцији послужиле за анализу разлика које постоје између садашњег ГПС у српском и П1 у немачком.

Кључне речи: партицип 1, партицип презента, глаголски прилог садашњи, контрастивна граматика, немачки језик

1. Увод

Предмет овог рада, који припада пољу контрастивне лингвистике, а односи се на релацију немачки језик – српски језик, јесте граматичка конструкција партиципа 1 (П1) из немачког језика и (не)постојање њој еквивалентне конструкције у савременом српском језику. П1 је карактеристичан за немачки језик и његова употреба је веома распрострањена, али пре свега у писаној продукцији на том језику. Савремени српски језик не познаје П1 као такав – конструкцију која се може градити од великог броја глагола уз помоћ посебног суфикса, која потом преузима придевске категорије и синтаксичке

¹ s.stevanovic-19524@filfak.ni.ac.rs

функције које заузимају придеви и прилози, те се често при превођењу са немачког, у зависности од синтаксичке функције коју врши, као преводни еквивалент П1 морају користити различита средства српског језика, најчешће глаголски прилог садашњи (ГПС), придев, релативна реченица, именица или предлошко-падежна конструкција, мада је списак могућности још дужи (Ђорђевић 2020; Момчиловић 2010; Петронијевић 2011). У теоријској литератури често се среће тврдња како је ГПС у српском језику еквивалент П1, али овај рад представља покушај да образложимо зашто таква тврдња није одржива у свим синтаксичким функцијама које П1 у немачком може вршити. Притом смо се осврнули и на радове из историје српског језика који се баве проблемом старих партиципа, између осталих и партиципом презента, који је као категорија нестao из савременог српског језика, а био је према карактеристикама веома сличан данашњем немачком П1. Од старог партиципа презента развио се ГПС и преузео неке његове функције, те не чуди што је он језичко средство садашњег српског језика које је, када се сагледају опште семантичко-функционалне карактеристике, најближе немачком П1. Ипак, из разлога што у доста преводних случајева ове конструкције услед сужавања функционалних поља нису еквивалентне, у наставку ће бити представљена детаљна дискусија о томе зашто тврдња да је ГПС еквивалент П1 није одржива.

2. Преглед досадашњих истраживања

У овом поглављу дајемо преглед досадашњих истраживања која су се бавила питањем П1 у немачком језику и његових еквивалената у српском језику. Ђорђевић (2020) даје томе велики допринос, јер пре ње „само партицип 1 и његови преводни еквиваленти у српском језику нису анализирани, али постоје радови који се баве анализом партиципа у немачком језику, анализом партиципске фразе и слично” (2020: 6).

Први обимнији рад на ову тему јесте рад Момчиловић (2011) *Партиципи у немачком и у српском језику*. У овом раду анализирани су партицип 1 и партицип 2 из немачког језика и глаголски прилог садашњи и трпни глаголски придев као одговарајуће форме које на морфолошком нивоу у српском језику представљају њихове еквиваленте. Анализа је спроведена са морфолошког, синтаксичког и семантичког аспекта, те ауторка, будући свесна тога да су ове форме само у мањем броју ситуација апсолутни преводни еквиваленти, приказује могућност превођења П1 глаголским прилогом прошлим, правим придевом или релативном реченицом у српском језику (Момчиловић 2010: 32–35).

Значајно је поменути још два рада која се баве овим питањем: *Девербативни адјективи и компарација* (Петронијевић 2009) и *Категоријална*

обележја партиципа I у немачком и српском језику (Петронијевић 2011). У првом раду ауторка дискутује о (не)могућности компарације придева изведених од глагола (што покрива и партиципе у атрибутској позицији), а у другом разматра категоријална обележја ПI. Други рад потребно је посебно анализирати, јер под ПI у српском језику ауторка подразумева ГПС и под тим термином наводи и неке примере овог облика који су према ставовима српских лингвиста лексикализовани² и потпуно прешли у категорију речи ПРИДЕВ (нпр. облике *изненађујући* и *застрашујући*³, који би се тешко могли замислити у синтаксичким функцијама које примарно има ГПС). За Петронијевић (2011) граница између придева (адјектива), прилога (адверба) и партиципа у српском, односно придева (адјектива) и партиципа у немачком није оштра, са чиме смо начелно сагласни, али ће о овом проблему класификације бити више речи у наставку рада.

Најновије из литературе што се може наћи на ову тему јесте рад Ђорђевић (2020) *Партицип I у немачком језику и његови преводни еквиваленти у српском језику*. Овај рад као корпус има дело *Процес* Франца Кафке у оригиналу на немачком језику, односно два његова превода на српски језик: превод Виде Печник (2004) и превод Зденке Бркић (1996). Ауторка на основу корпуса издваја могућност превођења ПI из немачког следећим језичким средствима у српском језику: правим придевом, трпним глаголским придевом, прилогом, глаголским прилогом садашњим, глаголским прилогом прошлим, именицом / именичком фразом, предлошком фразом, зависном реченицом, независном реченицом, глаголом / глаголском фразом (при чему је глагол овде у личном глаголском облику), у зависности од тога у којој се синтаксичкој позицији ПI јавља у немачком језику – атрибут (уз именицу или атрибут атрибута), апозиција, додатак глаголу⁴ (модификативни; ситуативни – временски, узрочни, намерни, последични, допусни; негативни; егзистиматорни), предикатив, адјункт⁵ (оно што се у србистичкој литератури најчешће назива атрибутско-адвербијална одредба или актуелни квалификатив) (Ђорђевић 2020: 19–72). Сматрамо да је овим радом покривен највећи део могућности превођења ПI из немачког језика на српски језик,

² Лексикализација је „semantički proces kojim od oblika riječi i leksičkih skupina nastaju nove leksičke jedinice kojima se popunjava leksički fond” (Tafra 2005: 115).

³ Овакви примери се у србистичкој литератури називају „попридевљени партиципи презента у функцији препонованог атрибута” (Суботић 1984: 21) и „значе радњу (временски неограничену) приписану као особину” (Суботић 1984: 28), а у РСМ (1967) облик *застрашујући* и обрађен је као придев.

⁴ Ауторка рада користи термин *додатак глаголу*, али то је за оквире српске граматике прецизније речено *адвербијална одредба*.

⁵ Када је у питању адјункт или ААО као реченична функција ПI у немачком језику, сматрамо да је ова употреба ПI ближа адвербијалној него атрибутивној и да ће при преводу на српски језик у великом броју случајева ГПС бити одговарајући преводни еквивалент. Више о ААО у Станојчић–Поповић (1989: 257).

али ипак остављамо простор да постоји још нека опција, будући да постоји вероватноћа да код Кафке нису присутне све семантичке могућности које П1 има у немачком језику, што би у српском условило употребу неког другог језичког средства. Велики број издвојених конструкција које могу бити преводни еквиваленти немачког П1 у српском језику такође иде у прилог опасци да тврдња да српски ГПС представља еквивалент немачком П1 није адекватна.

3. Партицип као граматичка конструкција

Појам партиципа познат је још од антике, када су на почетку лингвистичких истраживања описиване партиципске форме у грчком и латинском. Сматрамо да је за рад важно расветлити карактер ове језичке категорије, како би се разумела њена двојна природа и схватање појма *партицип* у немачком и српском. Осим тога, као матерњи говорници српског језика у XXI веку сусрећемо се са проблемом да „партиципи не постоје у нашем језичком осећају” (Стошић 2013: 823), с обзиром на то да у савременом српском језику нема облика који тако динамично и продуктивно могу да мењају своје карактеристике и категорију речи.

Почећемо са одређењем П1 које се може наћи у немачким граматикама. У немачком језику П1 јесте конструкција која обитава између глагола и придева. Начелно се у граматицима овај облик обрађује као глаголски облик, а када је атрибутој функцији онда се анализира као придев. „У зависности од тога да ли облик има обележје + / - ДЕКЛИНАЦИЈА реч се сврстава у једну или другу врсту речи” (Петронијевић 2011: 22). Занимљива је још и тврдња да је партицип „реч на међи” (*Mittelwort*), форма која се креће између глагола и придева⁶.

У србистичкој и сербокroatистичкој литератури налазимо готово идентична одређења (при чему је потребно одмах истаћи да се о „правим партиципима” говори у оквиру историје језика, будући да су ове језичке јединице постојале у старословенском, али су се из савременог језика великим делом изгубиле): „Партицип је категорија која се налази између придева и глагола” (Суботић 1984: 5). Белић (1933: 197) објашњава ове конструкције на следећи начин: „реч је, заправо, о глаголским облицима који означавају неку глаголску радњу која се као особина приписује именици за извесно време”. Како Суботић (1984: 5) наводи, „партиципе с глаголом повезује то што имају глаголску основу и њено значење, па самим тим и процесуално (временско) значење, док их с именицом повезује заједничка служба у реченици, конгруенција с именицом и флексија”. Прави придев и партицип у атрибутој употреби разликују се по томе што „придев значи везу какве особине са именицом без ограничења, док партицип значи везу извесне радње као

одлику предмета за извесно време или у извесном временском односу према другој радњи” (Белић 1933: 197). Стошић (2013: 820) наводи да су „још у старословенском језику (партиципи) служили као једно од средстава реченичне кондензације”. У старословенском језику постојали су партиципи који су имали идентична својства као савремени немачки партиципи. Важно је нагласити да „се већина партиципа и формално изгубила у (савременом) српском језику” (Стошић 2013: 821). Они су били у употреби у књижевном језику до XIX века, али је са Вуковом језичком реформом престала њихова жива употреба, будући да их у народним говорима није било. „Потпуно придевску природу сачувао је само трпни глаголски придев” (Белић 1933: 196), а остале форме које су наследници партиципа у српском постале су непроменљиве и прешле у класу речи ПРИЛОГ⁷. Белић (1933: 198) сматра да партиципска деklinација показује да временска радња исказана партиципом припада као особина извесном предмету, и „чим облика деklinације нестаје, ови облици престају бивати партиципи и постају прилози који означавају различан однос те радње према предикату”.

Из наведеног јасно је да је ПI конструкција коју познају оба језика, с тим што се у овом раду она у немачком посматра синхронијски, а у српском о њој има података само из историјске перспективе. Посебност ПI огледа се у томе што има одлике више врста речи, те се у складу са својом конкретном употребом и морфосинтаксичким обележјима различито класификује. Због његове специфичности „неки ПI сматрају посебном врстом речи, као нешто између глагола и придева, у српском између глагола и придева/прилога” (Петронијевић 2011: 22) и оваква класификација ПI као издвојене категорије у оквиру поделе на врсте речи није ретка у новијим радовима. За то постоје не само семантички, већ и синтаксички разлози:

„Синтаксички ПIФ(раза) може бити део реченичног дела (атрибут и апозитив), реченични део (суплемент, ређе комплемент), те на крају део паратаксе (пропратно-околна реченица). У овоме се управо огледа специфичност ПI, па не чуди што у најновијој литератури многи промишљају о ПI као о посебној врсти речи” (Петронијевић 2011: 37).

Након што смо у овом делу рада дали ширу слику и расветлили природу ПI као граматичке конструкције, у наставку се детаљније бавимо ПI у језицима који су предмет овог рада.

3.1. ПI⁸ у немачком језику

⁸ ПI назива се у германистичкој литератури још и Partizip Präsens (партицип презента), међутим, његово временско значење је релативно: ако је главни реченични глагол (Hauptverb, Verbum finitum) у презенту, онда се и радња исказана ПI односи на презент,

Уз инфинитив и партицип 2, Дуден (2016: 446) П1 сврстава у просте, инфинитне глаголске облике у немачком језику⁹. Они не могу имати категорију лица и не могу самостално вршити функцију предиката у немачкој реченици (једино са копулативним глаголом, као предикатив). У најрелевантнијој немачкој граматици наводи се да се „П1 гради од глаголске основе и наставка *-end* (*-енд*), односно *-nd* (*-нд*). Од инфинитива разликује се само по том *-d* (*-д*), уз постојање неколико изузетака: *sein – seiend* (*будућу*), *tun – tuend* (*чинећу*)” (Duden 2016: 447)¹⁰. У контрастивној граматици немачког и српског језика (Alanović i dr. 2014: 83) налазимо тврдњу се „П1 може у принципу градити од сваког пунозначног глагола”¹¹. Код неких глагола постоје ограничења за грађење П1 у семантичком погледу, нпр. **bekommend* (**добујућу*), **widerfahrend* (**догодоћу се*) и сл. Такође, облик П1 од безличних глагола (нем. Impersonalia) није граматички прихватљив: **regnend* (**кишећу*). Постоје и облици П1 који су настали слагањем (*zusammengesetzte Wörter*): *unwissend* (*не знајућу*), *nervtötend* (*иритирајућу*), *alleinerziehend* (*самохрани*) (примери из Момчиловић 2010: 7). П1 преузима синтаксичко-семантичке особине глагола од кога је изведен, укључујући и аргументску структуру и додатке, те ако је полазни глагол прелазан, биће и партицип: *ein Schrecken bereitendes Geschehen* (**страх изазивајућу догађај*) → *ein Geschehen, das Schrecken bereitet* (*догађај који изазива страх*) (пример из Момчиловић 2010: 3). У немачкој реченици П1 може, поједностављено речено, да „врши две синтаксичке функције: атрибута и адвербијалне одредбе”¹² (према Mallo Dorado 2008: 32).

„Инфинитив и партицип 2¹³ могу да буду део сложених глаголских времена, док П1 ту могућност нема. Он може бити употребљен као адјективални атрибут и тада бива флектиран, односно у тој позицији за њега важе општа правила придевске деклинације (род, број, падеж). У атрибутивној употреби П1 задржава своју вербалну рекцију и значење и сходно томе може уз допуне (*Ergänzungen*) и додатке (*Angaben*) да гради комплексне глаголске фразе. Тада остаје празно место субјекта које преузима тој фрази надређена

али ако је главни реченични глагол у облику перфекта, онда и П1 реферише на прошло време. То што се његова радња одвија истовремено са радњом главног глагола, не значи да се нужно одвија у презенту – „јер партиципи времена не разликују; значе сва три” (Стојановић 1928: 6). Из тог разлога у овом раду користимо само термин *партицип 1*.

⁹ Што је случај и у многобројним другим граматицама немачког језика, нпр. Engel 2004.

¹⁰ „Das Partizip I wird vom Verbstamm (1. Stammform) mithilfe der Endung *-end* bzw. *-nd* gebildet. [...] Es unterscheidet sich nur durch das zusätzliche *-d* vom Infinitiv (*-end* vs. *-en*; Ausnahmen *sein – seiend, tun – tuend*).”

¹¹ „Zu jedem Hauptverb kann ein Partizip I gebildet werden, [...]”

¹² „... dass das P1 nur als Attribut und als adverbiale Bestimmung gebraucht werden kann (Sommerfeldt 1969: 667)”.

¹³ Партицип 2 граматичари недвосмислено сврставају у глаголску категорију. Може се пратити како се кроз историју немачког језика функције и употреба партиципа 1 и 2 раздвајају, иако су припадали истој класи речи. То питање, међутим, превазилази оквире овог рада.

именица” (Duden 2016: 577)¹⁴. Због тога је у комплексној реченици радња исказана предикатом (глаголом у личном глаголском облику) надређена радњи која је исказана ПI, иако се одвијају истовремено. У адвербијалној употреби ПI није флектиран.

Три су основне компоненте значења ПI у немачком језику (Engel 2004: 224): симултаност, прогресивност, активност. „Симултаност значи да се радња одређена ПI одвија истовремено са неком другом радњом или временском одредницом. Прогресивност значи да ће се радња исказана ПI одвијати до неког тренутка, односно да још увек није завршена. Активност значи да ПI увек може бити замењен релативном реченицом у активу”¹⁵, а „у савременом језику се ПI са пасивним значењем више не може градити” (Mallo Dorado 2008: 61)¹⁶.

У наставку преносимо објашњење синтаксичких позиција ПI у немачком језику изнесено у контрастивној граматици немачког и српског језика (Alanović i dr. 2014), налазећи то издање тренутно најрелевантнијим приручником који се контрастивно бави овим језицима, иако сматрамо да су прва два наведена примера (*zitternd* и *zögernd*) пре примери адвербијалне употребе ПI, бар према томе како су примери на српски језик преведени.

„Када ПI постане придев, односно изгуби свој вербални карактер, може бити употребљен на следећи начин: као апозиција, односно екстерни саставни део номиналне фразе (*der Personalchef, zitternd vor Erregung / шеф персонала, дрхтећу од узбуђења*), адјункт (*Der Junge kam zögernd näher / Дечак се приближавао оклевајућу*), као атрибут у претпозицији уз именицу, када бива флектиран (*meine lachende Tante / моја тетка која се смеје; моја*

¹⁴ „Von den infiniten Verbformen können der reine Infinitiv, der *zu*-Infinitiv und das Partizip II von einem Verb regiert werden und so in eine mehrteilige Verbform eingehen. Das Partizip I und das *zu*-Partizip haben diese Möglichkeit nicht. Sie lassen sich hingegen als adjektivische Attribut verwenden und werden dann flektiert. [...] Das Partizip I behält in attributiver Funktion seine verbale Rektion und Bedeutung bei und kann dementsprechend um Ergänzungen und Angaben zu komplexen Phrasen ausgebaut werden. Die mit der Subjektleerstelle verknüpfte semantische (Agens-)Rolle trägt das übergeordnete Substantiv.”

Конструкција *zu*-Partizip која се у оригиналном тексту помиње је пасивно-модална конструкција у оквиру које се појављује ПI, али она има ограничену употребу и није предмет овог рада.

¹⁵ „Bedeutung des Partizip I:

simultan, im Vollzug, aktivisch.

Das Merkmal **simultan** besagt, dass das vom Partizip beschriebene Geschehen (z. B. *singen*) gleichzeitig mit einem anderen Geschehen (z. B. *kam die Treppe herab*) oder einer weiteren Zeitbestimmung erfolgt: *das zur Zeit noch schwebende Verfahren*.

Das Merkmal **im Vollzug** besagt, dass das vom Partizip beschriebene Geschehen zur angegebenen Zeit noch abläuft, also noch nicht abgeschlossen ist: *meine lächelnde Nichte*.

Das Merkmal **aktivisch** besagt, dass das Partizip I immer durch einen Relativsatz im Aktiv ersetzt werden kann: *eine jubelnde Menge – eine Menge, die jubelte*.”

¹⁶ „Heute kann man Partizip I nicht mehr mit passiver Bedeutung bilden.”

насмејана тетка” (Alanović i dr. 2014: 84)¹⁷.

Двема већ описаним функцијама, атрибутивној (1) и адвербијалној (2) можемо додати и предикативну (3)¹⁸ (према Mallo Dorado 2008: 28).

- (1) *die fehlende Information* (**недостајућа** информација / информација која недостаје)
- (2) *Beide saßen rauchend auf einem Grenzstein; Er schaute mich lächelnd an; Ich finde ihn reizend.* (Обоје су **пушећи** седели на камену / Обоје су седели на камену и **пушили**; Гледао ме је **смешећи се** / Гледао ме је и **притом се смешио**; Сматрам га **привлачним**)
- (3) *Doch, aber kein anderes ist treffend* (Да, али ниједан други није **одговарајућ** / ниједан други не **одговара**); (примери из Mallo Dorado 2008: 46–7).

Постоји и супстантивирани П1 (4, 5), односно ситуације када овај облик преузима именичке функције и пише се великим почетним словом као и све остале именице у немачком језику, а задржава притом придевску промену и П1 у овој функцији се на српски језик у највећем броју случајева може превести именицом.

- (4) *Viele Studierende sind gezwungen, neben dem Studium zu arbeiten.* (Многи **студенти** приморани су да раде уз студије)
- (5) *Reisende soll man nicht aufhalten.* (**Путнике** не треба задржавати)

Атрибутивна функција П1 најчешће се среће у немачком језику и тада је овај облик променљив – у претпозицији (*vorgestellt*) (6), док, када се појава у постпозицији (7) (*nachgestellt*), што се среће ређе, није деклиниран.

- (6) *Wir hatten heute eine anregende Diskussion darüber, wie man Gewalt, Haß und Hetze gegen Journalistinnen entgegenreten kann.* (Данас смо имали једну **подстицајну** дискусију о томе како се супротставити насиљу, мржњи и говору мржње према новинаркама)
- (7) *Ihre Lesung, anregend und unterhaltsam, beeindruckte das Publikum.* (Њено предавање, **инспиративно** и забавно, оставило је утисак на публику)

Енгел (2004: 224) тврди како се „само они облици П1 који су потпуно постали придеви могу компарирати (*aufregend, reizend, rührend* u. a.)”¹⁹. Мно-

¹⁷ „Ist das Partizip I zum Adjektiv geworden, hat es also seinen verbalen Charakter verloren, so kann es auf folgende Arten verwendet werden:

1. Als Apposition, d. h. als externer Bestandteil einer Nominalphrase;
2. Als Adjunkt, d. h. dislozierbares Attribut eines Nomens;
3. Als vorangestelltes Attribut eines Nomens (nur in dieser Funktion ist das Partizip I deklinierbar).”

¹⁸ „[...] wobei drei adjektivische Hauptfunktionen zu nennen sind: attributiv, adverbial und prädikativ (Heidolph/Flämig/ Motsch 1960: 630)”.

¹⁹ „Nur Partizipien I, die völlig zu Adjektiven geworden sind, lassen sich komparieren, so *aufregend, reizend, rührend* u. a.”

ги граматичари у том смислу разликују праве партиципе (*echte Partizipien*) и партиципске адјективе (*Partizipialadjektive*).

„Ово су облици који највише усложњавају класификацију: они формално личе на партиципе и могу се дефинисати као придеви партиципског порекла, а називају се лажни партиципи или лексикализовани партиципи. Њихове одлике су чисто придевске: имају глаголско порекло, али могу бити негирани префиксом *un-* (*не-*), бити употребљени као предикатив и компарирани. Ипак, од пресудног значаја је то што су у односу на глагол од ког су настали променили значење” (Mallo Dorado 2008: 150).²⁰

Због свега наведеног их сада доживљавамо као праве придеве и они у српском језику као пандан увек имају неки придев.

Важно је напоменути да конструкције са П1 припадају „вишем” језичком стилу – најфреквентнији су у књижевности, чести су у правним и научним текстовима, могу се срести у журналистичком дискурсу, док за свакодневни, говорни језик нису од значаја.

3.2. П1 у српском језику

У одељку који следи бавићемо се партиципом 1 у српском језику. У претходним поглављима већ је поменуто да се у досадашњим радовима тврди како је П1 из немачког језика у српском еквивалент ГПС, будући да „*se termin particip vrlo često izjednačavao sa glagolskim priložima/pridjevima*” (Švačko 1991: 280).

Такође, речено је како је су у старословенском језику партиципи били у активној употреби, али су „српскохрватски народни говори редуковали партиципски систем свдећи га само на постојање партиципа презента активног у адвербијалној функцији и партиципа перфекта у предикатској функцији” (према Суботић 1984: 6). Партицип презента актива (од кога је ГПС настао) је у српском књижевном језику до XIX века могао заузимати функције: атрибутску (8), предикатску (9) и копредикатску (предикативни атрибут) (10), а могао је да се појави и као супстантивизирани партицип, апсолутни датив, или да има двојаку трансформацију (партицип или адверб) (Суботић 1984: 21–49). Синтаксичко понашање овог партиципа веома је слично синтаксичком понашању савременог немачког П1. Наводимо неколико примера (из Суботић 1986: 27–40) како бисмо илустровали употребу овог облика²¹:

²⁰ „Wörter, die formal den Partizipien ähneln und die die Unterscheidung zwischen Adjektiven und Partizipien erschweren, sind z. B. Scheinpartizipien oder lexikalisierte Partizipien, die als Adjektive partizipialer Herkunft definiert werden können. [...] Die lexikalisierten Formen verhalten sich rein adjektival, d. h. sie haben u. a. folgende Merkmale: Vererbung der lexikalischen Grundausstattung des Verbs, Negation durch *un-*, Verwendung als Prädikativ und/oder synthetische Komparation. Außerdem sind sie auf kein entsprechendes Verb ohne Bedeutungsänderung zurückzuführen.”

²¹ Партицип презента актива у стсл. могао је да се појави.

- и сь каковомъ *ѿреїеиушомъ* любовію (Вид., Љуб., 1814, 77) /→ трептавом љубављу/
 — у *насиюящемъ живоїу* нашемъ (Вид., Љуб., 1823, 8) /→ садаш-
- (8) — ова наименованія (. . .) тако су *мноіозначећа* (Лет., 1824, 56) /→ многозначна/
 — кои от ова два езька, (. . .) *ѿреба да буде царсїивующїй* (Лет., 1824, 68) /→ владајући, главни, доминантан/
 (9) — она *єіо онако клечейѣа на ясїуку ѿіледї* (Вид., Љуб., 1823, 103) /Т → Она погледа њега. Он клечи на јастуку./
 — *коя сь прочими ту єіо садѣ онако ѿреїеиуца окруже* (Вид., Љуб., 1823, 129) /Т → Они га окруже. Он сад дрхти./
 (10)

Пешикан (1959:93) тврди како се „не може прихватити да између старословенског адвербијалног партиципа и српскохрватског герундија (ГПС-а) има икакве озбиљније значењске разлике”, међутим, морфолошке особине и синтаксичке функције су другачије и то је разлог за неподударање када говоримо о еквиваленцији са немачким П1. Глаголски прилог садашњи у савременом српском језику гради се „кад се на облик 3. л. мн. презента дода наставак -ћи” (Стевановић 1986: 338), нпр. *говорећи, читајући, скачући*. Клајн (2005: 130) налази да се ГПС „*upotrebljava sa vrednošću priloške odredbe i ima uvek isti subjekat, kao i glagol u predikatu. Označava istovremenu radnju, pri čemu može značiti i način, uzrok, sredstvo itd.*”. ГПС може имати двојаку семантику: „или једне темпоралне реченице или какве друге зависне реченице (условне, узрочне, хипотетичке и сл.) или прилога или прилошке реченице” (Белић 1933: 200). ГПС је током времена, изгубивши атрибутску функцију, изгубио и своју везу са субјектом, те остао тесно повезан само са предикатом, али је добила на значају његова временска компонента, која је у атрибутској функцији била неиспољена. Треба поменути да су „из српског језика нестали баш они партиципи који су били у најтешњој вези са субјектом” (Пешикан 1959: 97), а такви су најчешћи у немачком језику, што одмах указује на различиту морфосинтаксичку присутност ових облика који се називају еквивалентима. Још неке од разлика међу овим облицима су и те да ГПС сем модалног, темпоралног и концесивног значења (које има и П1), може имати и финално, односно значење циља (Момчиловић 2010). Немачки П1 може у неким ситуацијама да изражава радњу која се дешава пре неке друге радње, док ГПС означава само истовремене радње. ГПС не може ни у којој функцији да се компарира, док П1 може, а П1 може да гради партиципске реченице, док ГПС има облик једне речи, прилога.

Изворни говорници немачког П1 другачије „осећају”, а када се сустремо са језиком који нам није матерњи, „*mi ne pokušavamo samo savladati novi leksik, nego razumjeti zakonitosti funkcioniranja jezičnoga sustava i njegovu gramatiku*” (Švaćko 1991: 279). Чињеница је да ГПС, називали га ми парти-

ципом, глаголским прилогом, герундом или некако другачије, није апсолутни еквивалент немачком ПI, јер би он онда могао у српском послужити као преводно решење у свим ситуацијама у којима се ПI у немачком појављује. Пошто то није случај²², расветлићемо још мало појам ГПС у српском језику. Треба додати још информацију да се кроз историју „партицип презента актива губио из српског језика најчешће методом трансформације у релативну реченицу”, која је и чест еквивалент при преводу ПI из немачког, а „поред тога јавља се још и попривдељивање, адвербијализација и функционолно сужавање које, у крајњој инстанци, води у једном правцу до сужавања функционалних поља, а у другом до лексикализације” (Суботић 1984: 49). Ово сужавање функционалних поља заслужно је за то да је ГПС најчешће апсолутни еквивалент ПI само када се потоњи налази у адвербијалној функцији.

У литератури која се пре свега води морфолошким принципима можемо срести следеће тврдње: „Глаголски прилог садашњи у српском језику је кореспондент немачком партиципу I”, а „услед немогућности реализовања глаголског прилога садашњег у одређеној синтаксичкој функцији, као најчешћи еквивалент јавља трпни глаголски придев” (Ђорђевић 2020: 10–11). Поредити ПI и ГПС Алановић и др. (2014: 84) у својој немачко-српској контрастивној граматици скрећу пажњу на то да „и један и други облик неки догађај означавају као симултан, прогресиван и активан”²³.

Глаголске прилоге у српском језику неки граматичари такође називају и *герундима*: „Партиципски облик сматра се герундом онда када је прекинута веза с именицом. Он тада губи своју променљивост по падежима, добија окамењену форму и прилошко значење. Народни језик је познавао герунде, тј. глаголски прилог прошли и садашњи” (Стошић 2013: 822). Још један пример прихватања нејасних граница између придева и прилога видимо у контрастивној граматици српског и немачког језика (Алановић и др. 2014: 84): „Глаголски прилог садашњи може у српском језику имати следеће функције²⁴: апозиције, односно екстерног саставног дела номиналне фразе (*шеф персонала, дрхтећи од узбуђења*), адјункта / атрибутско-адвербијалне одредбе (*Дечак се приближавао оклевајући*), ретко атрибута у претпозицији

²² Ђорђевић (2020: 12) налази на основу свог корпуса да се за ПI „услед немогућности реализовања глаголског прилога садашњег у одређеној синтаксичкој функцији, као најчешћи еквивалент јавља трпни глаголски придев”, а онда и бројне друге конструкције, о чему је већ било речи.

²³ „Das Partizip I / Das Partizip Präsens kennzeichnet eine Größe oder ein Geschehen als simultan geltend, progredient und aktivisch.”

²⁴ Свој став о овој класификацији у синтаксичком погледу већ смо навели.

Овакво становиште ослања се на Белићев (1933: 198) став: „не могу да допустим и помисао да глаголски прилози могу бити апозитивно употребљени”, јер се „глаголски прилог одваја од субјекта и прилази сасвим природу (предикату)”. Белић додаје још: „када је формална веза са именицом престала да постоји, нестало је и оне функциске везе која је некад са именицом постојала” (1933: 200).

уз именицу, када бива флектиран (*предстојећа сезона*)²⁵. Последња функција у граматицима српског језика резервисана је углавном за придеве.

У претходном поглављу поменуто је како постоје облици настали од ГПС који се данас понашају као прави придеви (*изненађујући, застрашујући*) и са те стране може се пратити како је кроз историју језика њихов пут изгледао: партицип – глаголски прилог (герунд) – придев. Белић (1933: 198) је о том процесу говорио: „ја не могу ни у принципу [...] да допустим и помисао да глаголски прилози могу бити апозитивно употребљени”, али је дозволио могућност да „прилог садашњег времена може постати придев садашњег времена, тј. може се мењати, тек онда када престане бити глаголски придев по значењу и постане обичан придев”. Ковачевић пак (2022: 211) одбацује могућност конверзије ГПС у придев: „Наиме, није могло бити конверзије ‘с прилога на придев’, јер глаголски прилог садашњи није прилог, него глагол у синтаксичкој функцији прилога, а уз то од њега придјев на *-ћи* није, како и сам И. Клајн показује, добијен конверзијом него суфиксацијом”. Ова тврдња даје један потпуно нови поглед на придеве на *-ћи*, раскидајући потпуно њихову везу са ГПС.

Бавећи се питањем П1 у немачком и српском језику, Петронијевић (2011: 24) (која прихвата тезу о конвертованом ГПС) налази како је „П1 у атрибутивној функцији у овом тренутку у експанзији”, и на основу њеног закључка може се претпоставити да ће, као што су нам сада прихватљиве конструкције *брзоделујућ лек, лелечући рањеници*, или *тонући брод* (примери из Петронијевић 2011: 24), које би пре само неколико деценија вероватно биле означене као неграматичне, можда у будућности бити прихватљиво да као говорници српског језика кажемо и *невајуће дете* (за *дете које пева*, пандан конструкцији *das singende Kind*) или *читајући ученик* (за *ученика који чита*, пандан конструкцији *das lesende Schüler*).

За ауторе коју заступају становиште о суфиксацији суфиксом *-ћи*, међу којима је и Ковачевић (2022: 208) важи да је „између облика глаголског прилога на *-ћи* и еквивалентних им глаголских придјева на *-ћи*, *-ћа*, и *-ће* много више диференцијалних од подударних особина”. Глаголски придеви осим деklinације, односно способности да конгруирају са именицом, разликују и категорију вида, а могу бити и мотивне речи за суфиксалне придевске и прилошке изведенице, односно постати саставни делови придевских сложенца, а подложни су и конверзији.

Чак и ако занемаримо границу између категорија партицип – придев – прилог у оба језика, немачки језик је у квантитативној предности, с обзиром на то да се у њему П1 може градити скоро од сваког глагола, будући да глаголи у немачком језику не познају категорију вида, а у савременом српском

²⁵ „Das Partizip Präsens kann im Serbischen folgende syntaktische Funktionen haben:

1. Apposition als externer Bestandteil einer Nominalphrase;
2. Als Adjunkt, d. h. dislozierbares Attribut zum Nomen;
3. Selten kommt das Partizip Präsens als vorangestelltes Attribut zum Nomen vor. Es handelt sich dabei um lexikalisierte Wendungen. Nur in dieser Funktion und Position wird es flektiert.”

језику се „у облику глаголског прилога садашњег употребљавају само глаголи имперфективног (несвршеног) вида” (Станојчић–Поповић 1989: 403) и „нису забележени примери да се споредни глаголи (помоћни и модални) јављају као П1 нити пак да се П1 јави у облику компаратива” (Петронијевић 2011: 25). Ово нам потврђује да је употреба П1 у немачком језику много распрострањенија него у српском – овај облик има много већи број глагола, а придевска употреба толико је фреквентна да се велики број партиципа приближава придевима и преузима све придевске категорије, укључујући и компарацију.

4. Закључак

Партицип I (П1) је граматичка категорија која је у науци о језику позната још из антике, када је описивана у грчком и латинском. У немачком језику ова конструкција задржала се до данашњих дана, док је у српском језику постојала у одређеном периоду језичког развоја (примери у старим текстовима), али су са језичком реформом Вука Стефановића Караџића, будући да их у народним говорима није било (били су резервисани за књижевне текстове) партиципске конструкције престале да се употребљавају. У српско(хрватској) граматичкој глаголској прилог садашњи (ГПС) наводи се као конструкција која је наследила стсл. партицип презента актива и преузела неке његове функције у језику, али не све, услед сужавања функционалних поља. У литератури се може наћи тврдња да је ГПС у српском еквивалентна форма немачком П1, при чему су обухваћени и глаголских придјева на *-hu*, *-ha* и *-he*, које неки аутори схватају као лексикализоване (попридевљене) облике ГПС, што је још више развукло већ еластичне границе између облика партиципа, придева и прилога.

Иако се на основу семантичке аналогije чини да је ГПС у српском еквивалент П1 у немачком језику, услед фреквентније употребе и квантитативне предности које имају примери П1 у немачком и (максималне) сужености синтаксичког функционалног поља ГПС, не може се тврдити да П1 има свој пандан у српском у облику ГПС. Стога се при превођењу користе неке друге конструкције, како би пренеле информацију коју П1 у немачком даје. У раду су изнете чињенице које указују на то да је некадашњи партицип презента имао управо исте морфосинтаксичке особине као немачки П1 (могао је изразити све исте категорије и заузети исте синтаксичке функције), али је ГПС данас само у ретким случајевима еквивалентан немачком П1, што доказују и траслатолошка истраживања.

Цитирана литература

БЕЛИЋ, Александар. Musić d-r A. „Značenje i upotreba participa u srpskohrvatskom jeziku”. *Јужнословенски филолог*. Rad JAZU, 250, 127–157. XIII (1933–4).

стр. 195–202, 1933.

БОРЂЕВИЋ, Милица. *Партицип 1 у немачком језику и његови преводни еквиваленти у српском језику*. Мастер рад. Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 2020.

КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Међуоднос прилошки и придјевски употријебљеног облика глаголског прилога садашњег”. *Српска лингвистика – перспективе дијахроног и синхроног изучавања*. Књ. 1, стр. 203–214, 2022.

МОМЧИЛОВИЋ, Николета. *Партиципи у немачком и у српском језику*, 2010. <http://masteringermanistik.pbworks.com/w/page/20481871/Prihva%C4%87eni%20master-radovi> 20. 7. 2022.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ, Божинка. „Категоријална обележја партиципа 1 у немачком и српском језику”. *Српски језик*, XVI, Београд, стр. 21–39, 2011.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ, Божинка. „Девербативни ајдективи и компарација”. *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. октобра и 1. новембра 2008. год. Књ. 1, Српски језик у употреби*. стр. 331–339, 2009.

ПЕШИКАН, Митар. „Неке напомене о развоју активних партиципа у српскохрватском језику”. *Зборник за филологију и лингвистику*. II. Нови Сад: Матица српска, 1959.

СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*. Завод за уџбенике и наставна средства: Београд, 1989.

СТЕВАНОВИЋ, Михајло. *Савремени српскохрватски језик I*. Научна књига: Београд, 1986.

СТОШИЋ, Јелена М. „Лексикографска обрада партиципа у Речнику славеносрпског језика (проблеми, могућности и предлог решења)”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. LXI/3, Београд: Матица српска, стр. 819–825, 2013.

СУБОТИЋ, Љиљана. „Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку”. *Прилози проучавању језика*, књ. 20. Нови Сад, 1984.

СТОЈАНОВИЋ, Љубомир. „Значење глаголских партиципа”. *Јужнословенски филолог VIII (1928–1929)*. стр. 1–12, 1928.

ALANOVIĆ i dr.: *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik, Teil III Verb und Verbalkomplex*, München–Berlin–Washington: Verlag Otto Sagner, 2014.

Die Grammatik: unentbehrlich für richtiges Deutsch. Her. Angelika Wöllstein. Berlin: Dudenverlag, 2016.

ENGEL, Ulrich. *Deutsche Grammatik*, München: IUDICIUM Verlag, 2004.

KLAJN, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.

KOŠTIĆ TOMOVIĆ, Jelena. *Savremena nemačka leksikologija*. Београд: Forum за интеркултурну комуникацију, 2017.

MALLO DORADO, Almudena. *Das deutsche Partizip in der Verwaltungs- und Behördensprache und seine spanischen Äquivalenzen*. 2008 < <https://>

minerva.usc.es/xmlui/bitstream/handle/10347/2506/9788498871661_content.pdf?sequence=1&isAllowed=y >. 20. 7. 2022.

TAFRA, Branka. „Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem”. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga, str. 115–123, 2005.

ŠVAČKO, Vanja. *Napomene o terminu particip*. 1991 <<https://hrcak.srce.hr/file/103985>>. 5. 10. 2022.

Sanja D. Stevanović

PARTIZIP 1 ALS EINE (NICHT) EXISTIERENDE KATEGORIE IN DER SERBISCHEN SPRACHE

In der vorliegenden Arbeit setzt sich die Autorin mit der grammatischen Kategorie Partizip 1 (P1) in der deutschen Sprache auseinander. Es wird die Frage erörtert, ob eine äquivalente Konstruktion in der gegenwärtigen serbischen Sprache existiert oder nicht bzw. gibt es im Serbischen eine Kategorie, die sowohl auf semantischer als auch auf morphosyntaktischer Ebene ein vollständiges Äquivalent des P1 darstellen würde. In der Literatur zur serbisch-deutschen kontrastiven Grammatik sind einige Behauptungen zu finden, dass *glagolski prilog sadašnji* (das Verbaladverb der Gegenwart) das Äquivalent der deutschen P1-Konstruktion darstellt. Das Ziel dieser Arbeit ist es, zu zeigen, dass dies nur dann zutrifft, wenn P1 eine adverbiale Funktion ausübt. In anderen Fällen, wenn der P1 andere syntaktische Positionen einnimmt, muss seine Bedeutung im Serbischen mithilfe anderer sprachlichen Mitteln ausgedrückt werden. Die Quellen aus der Geschichte der serbischen Sprache bieten eine Beschreibung der Partizip-Präsens-Konstruktion (von der das gegenwärtige Verbaladverb der Gegenwart stammt), die die ähnlichen Merkmale wie das deutsche P1 aufweist. Die Informationen über diese Konstruktion dienen zur Analyse der Unterschiede zwischen dem heutigen Verbaladverb der Gegenwart im Serbischen und dem P1 im Deutschen.

Schlüsselwörter: Partizip 1, Partizip Präsens, *glagolski prilog sadašnji* (das Verbaladverb der Gegenwart), kontrastive Grammatik, deutsche Sprache